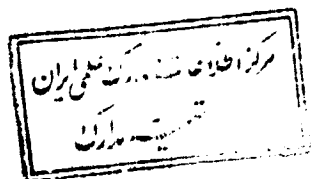

۱۳۷۹ / ۷ / ۲۵

دانشگاه تهران

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

موضوع:

تاثیر فروپاشی شوروی

بر روابط جمهوری خلق چین و ایالات متحده آمریکا، ۱۹۸۹-۱۹۹۳

تالیف: محمد تنهایی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر شاهنده

استاد مشاور: جناب آقای دکتر اخوان زنجانی

رساله

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد ۱۵۲۲۹

روابط بین الملل

مرداد ۱۳۷۹

۳۳۰۹۵

UNIVERSITY OF TEHRAN

FACULTY OF LAW AND POLITICAL SCIENCE

IMPACT OF DISINTEGRATION OF THE SOVIET UNION

ON SINO - U.S. RELATIONS

1989 - 1993

BY: MOHAMMAD TANHAEI

UNDER SUPERVISION OF DR. BEHZAD SHAHANDEH

A THESIS SUBMITTED TO THE GRADUATE STUDIES OFFICE

IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS

FOR THE DEGREE OF M.A. IN

INTERNATIONAL RELATIONS

JULY, 2000

۳۳.۹۰

بسمه تعالی

صفحه	فهرست مطالب
۷	پیشگفتار
۱۲	فصل الف
	تعاریف عملی
۱۶	فصل ب
۱۶	روابط چین و ایالات متحده آمریکا در جهان دو قطبی
۱۶	۱- عوامل استراتژیک رویکرد چین و آمریکا به سوی یکدیگر
۱۶	دهه ۱۹۷۰
۲۰	دهه ۱۹۸۰
۲۱	۲- مشکلات موجود در روابط چین و آمریکا
۲۱	سیاسی:
۲۲	اقتصادی:
۲۳	فرهنگی:
۲۴	۳- همکاریهای اقتصادی آمریکا با چین
۲۵	۴- دیدار جورج بوش از چین
۲۶	۵- حادثه تیان آن من و تأثیرات آن بر روابط چین و آمریکا
۲۸	۶- رویکرد دوباره چین و آمریکا پس از حادثه تیان آن من
۳۰	۷- فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و تغییر در سیاست آمریکا نسبت به چین
۳۴	نتیجه
	فصل پ
۴۱	پایان نظام دو قطبی و تأثیر آن بر سیاست خارجی آمریکا نسبت به چین
۴۱	۱- نظم نوین و زمینه های بازنگری در سیاست خارجی آمریکا

- ۴۵ -۲ بررسی عمومی سیاست خارجی بوش
- ۴۹ -۳ سیاست خارجی بوش در قبال چین
- ۵۱ -۴ سیاست خارجی ایالات متحده آمریکا و منافع ملی چین
- ۵۲ وضعیت کامله الوداد، MFN
- ۵۵ حقوق بشر
- ۵۷ دسترسی به بازار چین، Market Access
- ۵۹ ورود چین به سازمان تجارت جهانی، GATT
- ۶۰ حقوق مالکیت‌های معنوی، IPR
- ۶۲ عدم اشاعه تسلیحات هسته‌ای، Non Proliferation Treaty
- عدم اشاعه تسلیحات موشکی، Missile Technology Control Regime
- ۶۵ تایوان
- نتیجه

فصل ت

- ۷۷ تایوان
- ۷۷ ۱- مسئله تایوان از سه زاویه
- ۷۷ ۲- نگرش تایوان:
- ۸۰ ۳- نگرش آمریکا:
- ۸۳ ۴- نگرش چین:
- ۸۶ ۵- نگاهی به روابط تجاری چین و تایوان:
- ۸۹ نتیجه:

فصل ث

- ۹۳ مبانی نوین روابط چین و آمریکا
- ۹۳ ۱- مشکلات اقتصادی آمریکا، ابعاد نظری

۹۵	۲- اهمیت آسیا - پاسیفیک
۹۶	اقتصادی
۹۷	استراتژیکی
۹۹	۳ - سیاست آمریکا نسبت به آسیا - پاسیفیک
۹۹	الف- سیاست جورج بوش نسبت به آسیا- پاسیفیک
۱۰۰	ب- سیاست بیل کلinton نسبت به آسیا- پاسیفیک
۱۰۰	۱- مبانی عمومی سیاست خارجی کلinton
۱۰۲	۲- اهداف سیاست خارجی کلinton در آسیا - پاسیفیک
۱۰۴	۴ - جایگاه چین در سیاست آمریکا نسبت به آسیا - پاسیفیک
۱۰۴	روابط سیاسی و استراتژیک
۱۰۷	روابط اقتصادی و تجاری
۱۱۰	تقویت روند اصلاحات سیاسی در داخل چین
۱۱۲	نتیجه
	فصل ج
۱۱۸	دیدگاه چین نسبت به رابطه با آمریکا
۱۱۸	۱- تاثیر فروپاشی شوروی بر حزب کمونیست چین
۱۲۱	۲- ابعاد نظری و مبانی سیاست خارجی
۱۲۳	۳- سیاست خارجی چین در صحنه عمل
۱۲۲	شاخصها
۱۲۵	اهداف
۱۲۷	۴- مبانی نظری دیدگاه چین نسبت به نظم نوین
۱۲۸	اجزاء نظم نوین چینی
۱۳۰	۵- تحولات استراتژی ملی

۱۳۵	۶- عادی سازی روابط با آمریکا، تهدید و انتخاب
۱۳۵	نگرش چین به آمریکا
۱۳۸	۷- اصول سیاست چین در مقابل آمریکا
۱۴۱	نتیجه
	فصل چ
۱۴۶	سیاستهای آمریکا نسبت به چین پس از جنگ سرد
۱۴۶	۱- مبانی نظری سیاست خارجی آمریکا و تاثیر آن بر روابط با چین
۱۴۸	۲- تکامل صلح آمیز:
۱۵۱	۳- تئوری تهدید یا چین در حال ظهور
۱۵۴	استدلال چین در رد تئوری تهدید
۱۵۶	۴- سیاست سد نفوذ یا مهار
۱۵۸	دلایل رد سیاست سد نفوذ
۱۶۱	۵- استراتژی گسترش
۱۶۳	۶- استراتژی Comprehensive Engagement, C.E.
۱۶۷	نتیجه
۱۷۳	نتیجه نهایی
۱۸۱	ضمائم
۱۹۸	فهرست منابع

پیشگفتار

دهه پایانی قرن بیستم تحولات و حوادث بزرگی را در صحنه روابط بین الملل رقم زد و آثار گسترده و عمیقی را در زندگی اعضاء جامعه جهانی به دنبال آورد. طومار نظام دوقطبی تولد یافته از جنگ دوم جهانی در مدت زمانی بسیار کوتاه در هم پیچیده شد و کشورهای جهان خواسته یا ناخواسته شاهد زایش ساختار و سازمانی نوین در مناسبات خارجی و حتی داخلی خود گشته اند.

اضمحلال اتحاد جماهیر شوروی نقطه پایان نظام مبتنی بر جنگ سرد و تولد نظام، به تعبیر هانتینگتون، یک - چند قطبی بوده است. در شرایط جدید روند ظهور قدرتهای دیگر نظیر آلمان، ژاپن و چین تسریع شده است و منظومه های متداخل و قطبهای جدید قدرت با کانونهای متفاوت در حال شکل گیری است. بی گمان چین کمونیست یکی از مراکز اصلی قدرت و نقاط ثقل سیاست جهانی و یا دست کم در شرق آسیا و غرب پاسیفیک است.

اهمیت، انگیزه و علل انتخاب موضوع:

چینیها با تکیه بر صبر و حوصله ذاتی و فرصت شناسی و فرصت طلبی به خوبی توانستند امواج کوبنده حاصل از فروپاشی نظام دوقطبی و شکست کمونیسم را تحمل کرده و موقعیت خود را به عنوان قدرتی منطقه ای با تأثیرات جهانی تثبیت نمایند. البته پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و از میان رفتن تهدید « سوسیال امپریالیسم شوروی »، رهبران چین سایه سنگین ایالات متحده آمریکا را بر سر منافع و امنیت ملی خود احساس کردند، دوست و حامی دیروز اکنون به بزرگترین و موثرترین تهدید بر علیه حاکمیت و همبستگی ملی چین تبدیل شده بود. ایالات متحده آمریکا بی نیاز از مشارکت استراتژیک با چین، آزادی ۱/۲ میلیارد نفر چینی از قید و بند « سوسیالیسم با ویژگیهای چینی » را بخشی دیگر از رسالت تاریخی خود تصور می نمود. اما دیری نپائید که استراتژیستهای آمریکایی دریافتند که در دنیای جدید نیازها و چالش های جدیدی

پیش روی آن کشور قرار گرفته است و چین می تواند یک فرصت و یا یک تهدید استراتژیک در مقابل منافع دراز مدت آمریکا باشد. از آن زمان اتخاذ یک سیاست مناسب در مقابل چین که همزمان از یکپارچگی و ثبات برخوردار بوده و ضمن کسب مقبولیت داخلی، نیازهای اقتصادی فزاینده آمریکا را نیز در بر گیرد، در دستور کار قرار گرفت.

روابط ایالات متحده آمریکا و جمهوری خلق چین در دوران پس از تجزیه شوروی و خاتمه نظام دوقطبی، یکی از مهمترین فرازهای روابط بین الملل در سالهای گذشته بوده است که تاثیرات قابل توجهی بر مناسبات سیاسی، امنیتی و اقتصادی در شرق آسیا به جای گذاشت است. بیگمان با ادامه چالش سیاسی - ایدئولوژیک میان آمریکا، به عنوان تنها ابر قدرت نظامی - سیاسی جهان، با چین، به عنوان قدرتی در حال ظهور، پی آمدهای بزرگ دیگری را باید منتظر بود. بنابراین تاثیر فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی بر مناسبات همه جانبه چین و آمریکا با توجه به تکوین نظم نوین جهانی از اهمیت مطالعاتی فراوانی در رشته روابط بین الملل برخوردار است. اگر به یاد بیاوریم که جمهوری اسلامی ایران پس از پیروزی انقلاب اسلامی به سرعت خود را به چین نزدیک ساخته و در صدد پی ریزی روابطی مستحکم و دراز مدت با چین « به جانشینی آمریکا» در سیاست خارجی خود برآمده است، در آنصورت ارزش هرگونه مطالعات چین شناسی و پیش بینی آینده مناسبات پکن و واشنگتن از اهمیت مضاعفی برخوردار خواهد شد، بویژه آنکه باید تصریح نمود فقر اطلاعاتی و شناختی عمیق و همه جانبه ای نسبت به چین و مبانی رفتار و عملکرد آن در کشورمان وجود دارد و برخی بدون داشتن درک و شناخت کافی، سخن از روابط استراتژیک میان ایران و چین می کنند. البته چین کشور مهمی است اما نگاه آن معطوف به همسایگان خود است. چین با مشکلات عمیق و عظیمی که ناشی از گذر از دوران اقتصاد دولتی به اقتصاد بازار است، و لاجرم ضرورت اجتناب ناپذیر تغییر و تحول در ساختار سیاسی حکومت و ساز و کارهای آن و دگرگونی نظام اجتماعی و شکل گیری لایه های جدیدی از طبقات اجتماعی و کانونهای قدرت، روبرو می باشد. این مشکلات تحرک خارجی چین را محدود کرده و آنرا در مقابل آمریکا منعطف و آسیب پذیر ساخته است. البته آمریکا نیز خود دچار بحران

اقتصادی است، و یا ممکن است بشود، همین امر امکان اعمال قدرت و نفوذ کامل بر چین را از سیاستمداران آمریکایی سلب کرده است. شناخت کم و کیف روابط چین و آمریکا و فهم درست از موقعیت آندو نسبت به یکدیگر به تعیین جهت گیریهای صحیح و بموقع در سیاست خارجی کشورمان کمک می کند به این دلیل انجام مطالعه و تحقیق در باب ماهیت روابط چین و آمریکا برای دست اندرکاران و محققان سیاست خارجی یک ضرورت است تحقیق حاضر نیز در همین راستا و با توجه به این نیاز صورت گرفته است.

محدوده زمانی تحقیق:

چهارچوب زمانی این تحقیق از ابتدای سال ۱۹۸۹ تا پایان سال ۱۹۹۳ است. انتخاب این محدوده زمانی از آن جهت بوده است که بنیان روابط جدید چین و آمریکا در این چهار سال دستخوش تغییر و شکل گیری مجدد شده است و تحولات بعدی مناسبات این دو کشور تداوم همان موضوعات و مفاهیمی بوده است که در آن مقطع زمانی ظهور یافته بود.

فرضیه اصلی تحقیق:

ایده اصلی این تحقیق بر این مفهوم استوار است که « با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، آمریکا به بزرگترین تهدید علیه منافع و امنیت ملی چین تبدیل شده است.» اما از آنجا که آمریکا برای تامین منافع ملی و جهانی خود نیازمند همکاری و همراهی چین نیز می باشد، لذا چین به یک فرصت برای آمریکا نیز هست، بنابراین امکان جبهه گیری و مقابله محض با چین، برای آمریکا وجود ندارد.

در این تحقیق فرضیه های دیگری نیز طرح و اثبات شده است که عبارتند از: « در نظام نوین جهانی، چین از اهمیت و نقش استراتژیک جدیدی برای آمریکا برخوردار شده است.» و « تفاوت نظام سیاسی چین و آمریکا یکی از علل اصلی اختلاف میان ایندو کشور در شرایط جدید است.» و « چین به دنبال تنش زدایی و عادی سازی روابط با آمریکا است.»

متغیر مستقل در این تحقیق متغیر سیستمیک یعنی فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان یافتن نظام دوقطبی است و روابط چین و آمریکا متغیر وابسته را تشکیل می دهد.

روش تحقیق و جمع آوری مطالب و منابع:

در اجرای این تحقیق از روش تاریخی استفاده شده است. با استفاده از روش تاریخی درصدد یافتن روندها و چگونگی شکل گیری سیر وقایع و رخدادها برآمده ایم. البته تلاش گردیده تا حد امکان معیارها و ضوابط روش تحقیق علمی برای اثبات فرضیه ها و تبیین روابط میان متغیرها بهره برداری شود.

در مراحل ابتدایی جمع آوری اطلاعات و داده ها از روشهای تشریحی و سندی بطور توأم سود جسته ایم و بگونه ای نسبتاً وسیع از اسناد و مدارک دست اول منتشر شده توسط سفارت آمریکا در پکن و وزارت خارجه چین استفاده به عمل آمده است. تلاش گردیده تا با دسترسی به منابع چینی و آمریکایی بطور همزمان از یک جانبه گرایی و یک سو نگری خودداری شده و دیدگاههای هر دو طرف در تبیین وقایع مد نظر قرار گیرد.

در تحلیل و سنجش داده ها به روشهای کلاسیک و تحلیل محتوی تکیه فراوان شده است و کوشش گردیده تا با توسل به قواعد واقعیت نگری، تجاهل و قضاوت عینی از هر گونه پیش داوری و تعصب در تفسیر و قضاوت داده ها خودداری گردد.

در فصل نخست ما ابتدا تعاریف عملی را با توجه به نقطه نظرات خاص مورد نیاز در این تحقیق ارائه کرده ایم. فصل دوم به بررسی اوضاع روابط چین و آمریکا در جهان دوقبلی و قبل از فروپاشی شوروی پرداخته است. در این فصل نشان داده شده که علی رغم وجود ابهامات و تعارضهای متعدد در مناسبات چین و آمریکا، واشنگتن با نگرشی مثبت باچین برخورد کرده و از برخورد با آن کشور خودداری می کرده است.

فصل پ به بررسی فضای جدید به وجود آمده در روابط چین و آمریکا پس از پایان جنگ سرد و اضمحلال شوروی پرداخته و مولفه ها و شاخصهای سیاست خارجی تعرضی آمریکا نسبت به چین را مورد مطالعه و تفسیر قرار می دهد. این فصل نشان می دهد که چگونه در نظام جدید جهانی آمریکا منافع و امنیت ملی چین را مورد تهدید قرار داده است. فصل ت، مسئله تایوان را بطور مستقل مورد بحث قرار داده و ضمن تبیین دیدگاههای طرفهای درگیر بر نفوذ

آمریکا در متاثر ساختن روند وحدت ملی چین تأکید میکند و نشان میدهد که آمریکا بزرگترین تهدید علیه همبستگی ملی و وحدت ارضی چین است.

فصل پنجم به تشریح اهداف و اولویتهای سیاست خارجی و منافع ملی آمریکا در دهه ۱۹۹۰ و جایگاه آسیا - پاسیفیک و دلایل رویکرد و نیاز آمریکا به چین پرداخته است. در فصل ج، ما اوضاع و احوال سیاست خارجی، استراتژی توسعه ملی، دیدگاهها، اهداف و نیازهای چین نسبت به آمریکا را توضیح داده ایم. سرانجام فصل آخر به تشریح سیاستها و استراتژیهای مختلف آمریکا در قبال چین پرداخته و آنها را مورد بررسی قرار داده است. در هر فصل با توجه به معرفی، تشریح و تبیین شاخص های کمی و کیفی در متغیرهای مستقل و وابسته به تطبیق، مقایسه و بررسی روندها پرداخته ایم.

کوشش فراوان به عمل آمده تا مطالب مطروحه از یک سیر منطقی و یکپارچگی لازم برخوردار باشند و خواننده را در درک نیت و مقاصد مورد نظر یاری نماید.

در انتها لازم میدانم از جناب آقای دکتر شاهنده و جناب آقای دکتر اخوان که افتخار شاگردی در محضر ایشان را داشته ام و همچنین کمکها و مساعدت بی دریغ جناب آقای ملکوتی، معاون محترم اداره اول جنوب و شرق آسیا، صمیمانه تشکر و قدردانی نمایم.

محمد تنهایی، مرداد ۱۳۷۹

فصل الف

تعاریف عملی

۱- فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی:

- تجزیه اتحاد جماهیر شوروی به ۱۴ کشور مستقل که نتایج زیر را به دنبال داشته است:
  - شکست ایدئولوژی مارکسیستی به عنوان یک اندیشه سیاسی
  - از بین رفتن نظام دو قطبی
  - ظهور آمریکا به عنوان تنها ابر قدرت نظامی، سیاسی در جهان

۲- استراتژی:

- * علم و هنر بکارگیری نیروهای اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و نظامی یک ملت یا گروهی از ملتها به منظور اجرای حداکثر پشتیبانی از سیاستهای اتخاذ شده در زمان جنگ یا صلح.
- * انجمن مطالعات پنتاگون: استراتژی عبارت است از هنر و علم توسعه و بکارگیری نیروهای سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و نظامی ملت در جنگ و صلح به منظور تامین حداکثر پشتیبانی از سیاست ملی برای افزایش احتمالات و نتایج مطلوب برای پیروزی و تقلیل احتمالی شکست.

۳- تهدید:

- اظهار قصد انجام عملی نامطلوب، خسارت یا ایجاد خطر بصورتی تنبیهی به دیگری
- جهخت خودداری از انجام یا عدم انجام کاری. به عبارت دیگر اظهار قصد صدمه یا خسارت زدن به دیگری بویژه با روشهای خصمانه و پی در پی.

۴- منافع ملی:

- * منافع ملی مفهومی است پیچیده و دارای تعاریف مختلف که ممکن است به هدفهای اولیه و همیشگی کشور تعریف گردد. این هدفها به ارزشهای چهارگانه زیر اطلاق میشود:
  - امنیت ملی

- رفاه اقتصادی

- حفظ و ازدیاد قدرت کشور در روابط با کشورهای دیگر

- پرستیژ

* مورگتا نیز منافع ملی را اینگونه تعریف میکند: « منافع ملی بر حسب قدرت تعریف

می شود.»

* کاپلان نیز با نگرشی قدرتی به مفهوم منافع ملی نگاه میکند و میگوید: « اگر محتوای

قدرت را در جهت حفظ صیانت ذات بدانیم در آنصورت منافع ملی چیزی جز قدرت و امنیت

نخواهد بود.»

۵- امنیت ملی:

* امنیت به معنای عام به مفهوم رهایی از ترس و فقدان خطر جدی از خارج نسبت به

منافع حیاتی و اساسی کشور است. بنا بر این امنیت به آن معنی است که خطر جدی متوجه

ارزشهای حیاتی کشور نشود و شرایط محیطی لازم را برای دور ساختن خطر فراهم نماید.

* امنیت ملی که به معنی حفظ خود می باشد شامل چهار ارزش و پدیده یعنی، حفظ جان

مردم، حفظ تمامیت ارضی، حفظ سیستم سیاسی و اقتصادی، حفظ استقلال و حاکمیت کشور

است.

۶- سیاست خارجی:

استراتژی یا اقدامات اتخاذ شده از سوی تصمیم گیرندگان یک کشور در برابر دیگر کشورها

و یا در برابر ارگانهای بین المللی به منظور حصول به اهداف خاصی که در چهار چوب منافع

ملی تعریف شده اند.

۷- نظام بین الملل:

محیطی است که در آن واحدهای سیاست بین الملل عمل میکنند. بطوریکه رفتارها،

جهت گیریها، خواسته ها و نیتهای واحدهای مزبور از نظام بین الملل نیز تاثیر می پذیرد. نظام از

مجموعه ای از متغیرهای وابسته به یکدیگر تشکیل شده است و هرگونه تغییری در هر یک از

عناصر متشکله نظام به سایر بخشهای آن نیز سرایت می کند.

۸- تنش زدایی (عادی سازی روابط):

وضعیتی که در آن تیرگی یا تنش در روابط دو یا چند کشور به حداقل ممکن رسیده

باشد.

۹- منطقه آسیا - پاسیفیک:

عبارت « آسیا - پاسیفیک » همچون بسیاری دیگر از اصطلاحات و اسامی جغرافیایی بگونه ای نه چندان علمی بلکه بطور نسبی و تجربی متعارف گشته و شامل مناطق جغرافیایی از منتهی الیه شمال شرق آسیا تا شرق شبه جزیره هند و تمامی قاره اقیانوسیه به همراه کلیه نواحی غرب قاره آمریکا از شمال تا جنوب آن قاره می باشد. گروهی از کارشناسان قلمرو غربی آسیا - پاسیفیک را تا منتهی الیه جنوب آسیا و شامل پاکستان نیز می دانند. رجوع کنید به :

Dibb, Paul. The Regional Security Outlook, An Australian Viewpoint.

National Library Of Australia. ISBN 0 7315 1464 5. Canberra. Oct. 1992.

۱۰- ژئواستراتژی:

علم کشف روابطی است که بین یک استراتژی و محیط جغرافیایی وجود دارد.

۱۱- Engagement:

از آنجا که معادل دقیق و کامل این کلمه، به عنوان یک مفهوم کلیدی در این رساله، در زبان فارسی وجود ندارد لذا نگارنده از عین کلمه انگلیسی آن استفاده کرده است. البته در پاره ای موارد با اندکی تساهل از کلمه « درگیری » نیز استفاده شده است.

پی‌نوشتها:

1- Webster's New Collegiate Dictionary. G & C. Merriam, USA. 8th edition.

P. 1150

۲- الف- عزت ا.. عزتی، ژئواستراتژی، انتشارات سمت، قم، ۱۳۷۳، ص. ۷

ب- قاسم افتخاری، جزوه درسی مسائل نظامی استراتژیک معاصر، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۶۷، ص. ۶

3- Webster's Third New International Dictionary, London, 1971, P. 178

۴- حمید بهزادی، اصول روابط بین الملل و سیاست خارجی، چاپ دوم، انتشارات دهخدا، تهران، ۱۳۶۸، ص. ۹۸

۵- سید حسین سیف زاده، تحول در مفهوم منافع ملی و جایگزینی آن با مفهوم مصالح متقابل بشری، مجله سیاست خارجی، سال پنجم، تابستان ۱۳۷۰، شماره ۲، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ص. ۲۶۷

۶- همان منبع، ص. ۲۶۸

۷- حمید بهزادی، همان، ص. ۱۰۲

۸- حمید بهزادی، همان منبع، ص. ۱۰۱

9- Jack Plano, Roy Olton, The International Relation Dictionary, 4th Edition, Longman, USA, 1998, P. 6

۱۰- عبدالعلی قوام، اصول سیاست خارجی و سیاست بین الملل، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها، تهران، ۱۳۷۰، ص. ۱۳

11- Jack Plano, Roy Olton, Op.Cit. P. 251

12- Journal Of Asia _ Pacific Business, International Business Press, Binghamton, Vol.1, No.3 1995, P. 1

۱۳- عزت ا.. عزتی، همان منبع، ص. ۴